

brukspatronen, vilka delar av brukssamhället man rörde sig på, osv. Nu tycks de muntliga källorna ha förvisats till ett andrarangsplan: de används för att ge ytterligare stöd åt de skriftliga huvudkällornas resultat.

Trots att jag kommit med kritiska synpunkter på några aspekter av Christer Ericssons avhandling vill jag framhålla att förf. har lyckats väl med sitt syfte att analysera relationerna mellan arbetare och bruksledning. Hans behandling av det demografiska källmaterialet visar hur man kan anlägga nya synvinklar utgående från statistiskt material. Framför allt påvisar Ericsson arbetarnas aktiva roll i det paternalistiska systemet.

Som Ericsson påpekar i början av sin avhandling kan en historieskrivning från mikronivån legitimeras eftersom det är möjligt att göra generella antaganden utgående från lokala djupstudier. I sammanfattningen nämns Ericsson denna fråga på den högsta samhällsliga nivån, genom att avsluta sin framställning med en kort diskussion om vilka kopplingar man kan göra mellan de traditionella brukssamhällenas paternalistiska relationer och det svenska folkhemmets framväxt. Det finns forskare som velat se en direkt linje från de sociala strategier som växte fram i brukssamhällena till den ”svenska modellen”. Ericsson lyfter fram en debatt mellan två forskare, Mats Isaksson och Ulf Magnusson, där den förstnämnde har pekat på att socialdemokratin hämtade många förebilder från ”det klassiska svenska järnbruket” och att man i detta sammanhang rentav kan tala om ett ”svenskt kulturarv”. Ulf Magnusson menar däremot att resonemanget bygger på en grov generalisering. Såväl Isaksson som Magnusson anser ändå att faktorer som lokal samförståndsanda och etablerade personliga kontakter har spelat en roll. Också Ericsson pekar på parallellerna och tar upp frågan hur delar av brukssamhällets idéer togs upp och utvecklades på vägen mot folkhemmet. Folkhemmets ideologiska arkitekter talade om social omvårdnad, jämlikhet och samhället som ett gemensamt hem. Det var tankegångar som mötte den existerande historiska traditionen av ”från vaggan till graven” i de svenska brukssamhällena.

Martin Ginström, Helsingfors

Gudrun Andersson: *Tingets kvinnor och män. Genus som norm och strategi under 1600- och 1700-tal*. Studia Historica Upsaliensia 187. Uppsala 1998. 337s. English summary. ISBN 91-554 -4140-8.

Gudrun Anderssons avhandling kan placeras in i en genushistorisk forskningstradition som på senare år växt fram inom historieämnet och som blivit mycket uppmärksammat. Den karakteriseras av synliggörande av kvinnor i historien och då inte bara överklassens kvinnor utan även de vanliga kvinnorna, ”kvinnorna av folket”. Denna genushistoriska forskning kan sägas vara både traditionell och nydanande ur flera aspekter. Traditionell i betydelsen att den ofta är kvantitativ och strukturell, nydanande i den meningen att individer och aktörsperspektiv får ett utrymme. Den genusteoretiska inramningen är också ofta traditionell i det den bortser från kön-makt-strukturer i hushållet och i familjen, och undervärderar de formella maktstrukturernas betydelse för kvinnors och mäns olika villkor. Som genusforskning kan den kritiserats – och har kritiserats – för att uppvärdera kvinnors situation och därmed företräda en romantisk uppfattning om att ”det var bättre förr”. Förr – under stormaktstiden – var kvinnor starka, självständiga och hade makt och auktoritet, något som de under 1700-talet gradvis förlorade. Kritiken har framför allt kommit från feministiska historiker, som Maria Sjöberg nu senast i *Häftet för kritiska studier* nr 1, 1998. Jag är ense med Sjöberg i kritiken av denna forskningssyn och av Gudrun Anderssons avhandling i detta avseende.

Avhandlingens syfte är att kartlägga och analysera det tidigmoderna samhällets, stormaktstidens, genuskonstruktioner utifrån normsystem – lagar och rättspraxis – samt lagarnas tillämpning i den lokala rättskipningen. Spänningen mellan normativ ordning och lokal praxis på tinget kan, menar Andersson, berättas om hur genusrelationen i samhället verkade. Innebörden i genusbegreppet hämtas förf. från den amerikanska historikern Joan W. Scott. Men till skillnad från Scott som utgår ifrån att genus alltid är en maktrelation, tömmer Andersson begreppet på makt och menar att det är en empirisk fråga hur relationen såg ut. Hennes utgångspunkt är inte att visa hur kvinnor var underordnade män utan om och hur i så fall denna underordning reproducerades socialt. Diskussionen kring genusbegreppet först i det första kapitlet, där förf. också redogör för hur hon använder Pierre Bourdieus habitusbegrepp.

Avhandlingens empiri utgörs av häradsrättsprotokoll från Askers härad i Närke under perioden 1645 till 1725 med tre nedslag: 1645–19, 1680–85, 1721–25. Perioden, menar förf. är tillräckligt lång för att kunna innehålla eventuella förändringar samtidigt som det studerade häradet valts just därför att det inte ansetts ha undergått några större socioekonomiska förändringar under den beskrivna perioden. Askers härad var en jordbruksbygd med en social struktur som anses vara representativ för Syd- och Mellanssverige och det behandlas i analysen som *ett* lokalsamhälle, men består i själva verket av tre socknar. Samtliga ärenden från de utvalda tidsavsnitten används i analysen. Andersson anger inte hur många, men av tabellerna kan man dra slutsatsen att det rör sig om en ganska ansenlig mängd, ca 1.500.

Förf. delar in ärendena i fyra kategorier: 1. den sociala sfären som innehåller konflikter som hotade upprätthållandet av den sociala ordningen, såsom fysiskt våld, verbala angrepp, stöld, sedlighetsbrott och brott mot religionen; 2. den politiska sfären, som handlar om relationen mellan statsmakt och undersäte och innefattar brott riktade mot överheten; 3. den religiösa sfären samt 4. den ekonomiska sfären, som relaterar till hushållets produktion och reproduktion, transaktioner, att bevaka sina rättigheter, jordköp, arv, tjänsteförhållanden, nyttjande av egendom. Dessa ärenden omfattar drygt 2/3 av det totala antalet. Genom att analysera kvinnors och mäns aktivitetsgrad på tinget, och rollfördelning som svarande, kärande och vittne i förhållande till civilstånd, yrkesgrupp, ålder och hushållsfunktion samt kategori drar förf. slutsatser om genus. Hon finner härvid att rollfördelningen fluktuerade över tid men en tydlig tendens framträder. Män dominerade i samtliga kategorier och i samtliga roller på tinget, deras andel utgör under hela den undersökta perioden 70–80%. Kvinnor uppträdde efter hand oftare som svarande än som kärande, en utveckling som förf. tolkar som en gradvis passivisering av kvinnorna. En ökande maskulinisering av tinget kan iakttagas liksom en individualisering, då det blir ovanligare att uppträda i grupp, dvs. att ett ärende hade flera kärande. Andersson finner vidare att kvinnors civilstånd påverkade deras aktionsmönster. Hustrurs aktionsmönster framstår som självständigast och myndigast, förvånansvärt nog oftare än änkornas.

Ett problem med analysen av roller och aktionsmönster, menar jag, är att kvinnors och mäns agerande på tinget tas till intäkt för maktförhållandena mellan

könen i verkligheten. Tinget var ju bara en arena för att lösa konflikter och normbrott, och som sådan en speciell avspiegling av samhällets köns-makt-struktur. Intressantare hade varit att få de kriminella handlingarna flyttade ut från tinget till den kontext där de ägt rum och där analyserats. Vilka ärenden som drogs till tinget av vem och när säger mindre om genus än själva händelsen. Ett sådant förfarande hade krävt en kvalitativ ingång i materialet, analysen av roller och aktionsmönster är uteslutande kvantitativ.

I kapitlen 6 till 13 diskuteras emellertid de nämnda sfärerna mera ingående och läsaren kommer i något närmare kontakt med aktörerna, och kvantitativ analys blandas med kvalitativ. Andersson finner inte oväntat att i den sociala sfären dominerar män när det gäller det fysiska våldet medan kvinnor dominerar sedlighetsbrotten. Tre varianter av fysiskt våld tas upp: sårsmål, dråpmål och edsöresbrott. Dråpmål inkluderar dock barnamord och barnkvävning, som var kvinnliga brott. I övrigt förekom kvinnor mycket sällan som svarande och kärande i våldsbrott. Förf. drar av detta den något märkliga slutsatsen att kvinnligt och manligt våld hade olika betydelser för den sociala ordningen – det kvinnliga våldet var inte som det manliga kopplat till samhällsordningen utan till normerna för sedlighet. Var då inte normer för sedlighet kopplade till samhällsordningen? Å andra sidan framhåller förf. att det kvinnliga våldet ansågs som farligare eftersom det försiggick i skymundan och inom hushållets ram. Män slogs mera öppet och med jämbördiga – med män.

Jag anser vidare att det inte är möjligt att jämföra barnamord och barnkvävning med slagsmål, dråp och hemfridsbrott. Våld i den senare betydelsen var en del av en accepterad manlighetskonstruktion som, vilket Andersson själv påvisar, användes i försvaret av den manliga hedern. Kvinnor kunde förvisso också använda våld, slagsmål, mot andra kvinnor för att försvara sin ära, men våldsamt beteende var inte en accepterad kvinnlighetskonstruktion. Barnkvävning skedde vanligtvis av våda och barnamord var en mer eller mindre planerad handling för att dölja ett sedlighetsbrott. Där försvaret av äran bara utgjorde en del. Ett genusperspektiv inbegriper att forskaren inte utan vidare övertar fastlagda kategoriseringar utan skärskådar dem för att se vad de döljer om kön. Genom att utgå ifrån lagstiftarens brottsrubriceringar istället för att sätta in brotten i ett socialt sammanhang, hamnar Andersson fel i sin analys. En liknande kritik kan riktas mot hennes analys av verbala angrepp samt av de religiösa brotten.

Verbala angrepp, dvs. förtal och okväde – var också ett könsbestämt brott, finner förf. Andersson kan dock visa att båda typerna av verbala konflikter var ett vanligare manligt beteende än ett kvinnligt. Hon drar av detta förhållande slutsatsen, att män och kvinnor i detta avseende varit relativt jämbördiga. Det viktiga var att försvara sig mot angreppen oavsett om de kom från en kvinna eller en man. Verbala angrepp var ett hot mot den sociala ordningen i det de ifrågasatte någons heder och ära.

Begreppen förtal och okväde är emellertid inte könsneutrala och kan enkelt attribueras till män respektive kvinnor och förklaras med hjälp av statistik. Förklaringen till att fler män än kvinnor anklagades för okväding och fler kvinnor än män för förtal ligger i genuskonstruktionerna, inte i hur kvinnor och män betedde sig i verkligheten. Kvinnor anklagades oftare än män för förtal, för att gå bakom ryggen på en annan person och förtala i det fördolda, därför att de vid denna tid konstruerades som lömska, farliga, onda, skvalleraktiga etc., en konstruktion som Andersson godtar utan diskussion. Manlighet å andra sidan konstruerades som rättfram, ordhållig, öppen och ”rak”. Den manliga hedern var uppbyggd kring dessa egenskaper och därför är det inte så konstigt att män tingförde angrepp på hedern, speciellt om angreppet kom från en annan man.

Sedlighetsbrott, som lönskaläge och horsbrott, förekom ganska frekvent i Askers härad. Det var (som vi redan visste) både män och kvinnor som ställdes till svars och straffutmätningen var lika enligt lagen. I rättspraxis blev det ändå kvinnans beteende som avgjorde straffet för mannen – var hon en hedervärd kvinna fick mannen ett högre straff och tvärtom. Andersson kopplar dessa brott till konstruktionen av kvinnlig sexualitet under stormaktstiden, som hon beskriver med hjälp av folklig diktning och folkliga trosföreställningar kring trolldom. Kvinnors sexualitet upplevdes som farlig och måste kontrolleras. Hon menar sig kunna identifiera två olika normsystem, ett för män och ett för kvinnor, vilket är en riktig iakttagelse.

De religiösa brotten handlade om moral och synd – hit räknas försummad gudstjänst, missbruk av Guds namn samt dryckenskap och bråk under gudstjänsttid, men också magi. Bara kvinnor tingfördes för magi eller trolldom och jag vill ifrågasätta om detta brott kan jämföras med de andra uppräknade, där män dominerade.

Förf. finner det också nödvändigt att behandla de båda typerna av brott var för sig och menar att de mycket tydligt avspeglar konstruktionen av kvinnligt och manligt. Återigen hänvisar Andersson till mönstret att det kvinnliga som utspelas i det fördolda uppfattades som farligt. Förklaringen till varför trolldom förknippades med kvinnor och varför den företrädesvis ansågs riktad mot män och vad detta förhållande säger om genusrelationen, går förf. tyvärr inte in på. Hon tolkar magin som ett uttryck för en kvinnlig strategi, vilken i likhet med verbala angrepp, kunde utdelas indirekt utifrån ett underläge, varvid direkt konfrontation kunde undvikas.

Andersson konkluderar att bilden av kvinnans underordning var mera komplex än vad som tidigare visats. Den varierar mellan olika sfärer och kvinnans möjligheter till makt skiftade. Likheterna mellan kvinnor och män var störst inom den sociala sfären, finner förf. Inom den sociala sfären framträder skilda normsystem för kvinnor och män, olika ideal, men dessa normsystem var inte entydigt hierarkiska. Inom den ekonomiska sfären förstärktes kvinnors underordning och här framträder könsskillnaderna som starkast medan inom den politiska sfären kön inte spelade någon roll – här var det maktrelationen mellan överhet och undersåte som stod i fokus. Den normativa underordningen hade litet gensvar i praktiken och underordningen handlade inte om kön utan om andra intressen, är Anderssons slutsats.

Gudrun Anderssons avhandling är idérik och innehållsrik, möjligen tar den upp alltför många trådar och inbegriper alltför många analyser och tolkningar. Den framstår härmed ibland som osorterad och spretig utan att egentligen vara det. Den väcker frågan om förhållandet mellan kvantitativ och kvalitativ analys – hur skall de två metoderna kombineras och vilken kunskap ger de var sig och tillsammans. Är det överhuvudtaget möjligt att nå kvalitativa resultat från en kvantitativ analys? Genusbegreppet tenderar i slutdiskussionen att reduceras till kvinnor och män och inbegriper bara undantagsvis kvinnlighets- och manlighetskonstruktionen. Det är kanske på denna punkt som Anderssons avhandling har sin största svaghet. Styrkan ligger i den omfattande materialgenomgången, i detaljanalyserna och utblickarna.

Inger Lövkrona, Lund